

**BUDJET CHEGARASI XUSUSIYATLARI VA BUDJET CHIZIG‘INING
O‘ZGARISHI**

Olloqulova Feruza Mansurovna i.f.f.d.(PhD) Termiz davlat Universiteti

Choriyorov Behruz Ilhom o‘g‘li Termiz davlat Universiteti,

Iqtisodiyot ta’lim yonalishi 1-bosqich magistranti Tel.99-096-91-33

behruz.bek2409@mail.ru

Annotatsiya

Bu maqolada budjet tizimi va uning chegarasi hamda budjet chizig‘i haqida ma’lumotlar berilgan. Davlat budjeti davlat moliyasining markaziy bo‘g‘ini bo‘lishi bilan bir qatorda moliya tizimining ham asosini tashkil etadi. Davlat budjetining iqtisodiy tuzilishi va mazmuni bevosita davlatning funktsiya va majburiyatlaridan kelib chiqadi. Chunki davlat jamiyatni boshqarish uchun o‘z oldiga bir nechta vazifalarni qo‘yadiki, u vazifalarni moliyaviy mablag‘lar bilan ta’minlashda budjet mablag‘lari xizmat qiladi. Davlat budjetining kassali ijrosida g‘aznachilik tizimining bank tizimidan farqi shundaki, avvalo, budjet ijrosi jarayonida g‘aznachilik ikki oqimdagi pulmablag‘larini to‘playdi. Daromadlar va xarajatlar bir hisob raqamdan qilinadi, bunday tartib mavjud mablaglar bilan moliyalashtirish jarayonini tezlashtirishga imkon beradi.

Abstract

This article provides information about the budget system and its boundaries and budget line. The state budget, in addition to being the central link of state finance, also forms the basis of the financial system. The economic structure and content of the state budget directly follow from the functions and obligations of the state. Since the state sets itself several tasks to manage society, budget funds serve to provide these tasks with financial resources. The difference between the treasury system in the cash execution of the state budget and the banking system is that, first of all, in the process of budget execution, the treasury collects funds from two streams. Income and expenses are recorded from one account, this procedure allows you to speed up the process of financing with available funds.

**"YANGI O'ZBEKISTONDA TABIIY VA IJTIMOIIY-GUMANITAR
FANLAR" RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI**
Volume 2, Issue 11, Noyabr 2024

Kalit soʻzlar. Budget jarayoni. Byudjet tizimi. Byudjetlarini shakllantirish. Byudjetlarini tuzish, koʻrib chiqish. Qabul qilish va tasdiqlash.

Keywords. Budget process. Budget system. Budget formation. Budget preparation, review. Adoption and approva.

Budjetning kassa ijrosi deganda har bir budjetning daromadlari mazkur budjetni ijro etuvchi tegishli kassada jamgʻarilishi tushuniladi. Shuningdek, ushbu budjetdan mablagʻ bilan taʼminlanuvchi barcha tashkilotlarga pul mablagʻlari ushbu kassa orqali beriladi. Budjet ijrosi shunday jarayonki, u moliya yili mobaynida toʻliq va oʻz vaqtida, har bir manba boʻyicha daromadlarni tushishini, shuningdek, korxon va tashkilotlarni tasdiqlangan budjet xarajatlari smetasi chegarasida moliyalashtirilishini taʼminlaydi. Davlat budjeti gʻazna ijrosi kassa birligi, budjet tashkilotlarini moliyalashtirish hisobini yuritish, budjet tiniqligi, budjet majburiyatlarini limiti, shartnomalarni roʻyxatga olish kabi tamoyillarga asoslanadi. Budjet mablagʻlarini taqsimlovchilari, taqdim qilingan mahsulotlar, bajarilgan ishlar, koʻrsatilgan xizmatlar uchun hisob-kitobni amalga oshiruvchilar yaʼni budjetdan mablagʻ oluvchilardir yoki budjet tashkilotlaridir. Davlat budjeti ijrosi budjet jarayonidagi asosiy bosqichlardan biri hisoblanadiki, gazznachilikda belgilangan istiqbol koʻrsatkichlari, tasdiqlangan rejalar va ishlab chiqilgan dasturlarning amaliyotdagi ijrosi qattiq nazorat qilinadi.

Budjetning ijrosi - budjetning barcha daromadlarini toʻliq va oʻz vaqtida tushishini hamda barcha rejalashtirilgan budjet xarajatlarini moliyalashtirish taʼminlanishini koʻzda tutadi. Budjetning daromad qismini ijro etish yuridik va jismoniy shaxslardan soliq va soliqdan tashqari toʻlovlar undirish hisobiga amalga oshiriladi. Bunda yuridik va jismoniy shaxslar tegishli toʻlovlarni qonunda belgilangan muddatlar va tartibda mustaqil ravishda hisoblaydi va budjetga toʻlaydi. Budjetning kassali ijrosideganda har bir budjetning daromadlari mazkur budjetni ijro etuvchi tegishli kassada jamgʻarilishi tushuniladi. Shuningdek, ushbu budjetdan mablagʻ bilan taʼminlanuvchi barcha tashkilotlarga pul mablagʻlari ushbu kassa orqali beriladi. Budjet soʻzi 15-asrlarda paydo boʻlgan boʻlib, Oʻrta asrlardagi Fransuz tilidan “bougette”, qadimgi fransuz tilidagi “bouje”, yaʼni “charm sumka, hamyon, kichik charm sumka”, lotin tilidagi “bulga” soʻzidan olingan boʻlib, “charm sumka” degan maʼnolarni anglatadi. Zamonaviy moliyaviy maʼnosi (1973) gʻazznachilik vaziri fiskal

rejalarini o'zining hamyonida saqlashi degan tushunchani beradi. Boshqa ma'nosi 18-asrda "yangiliklar shodasi" bo'lib ko'chdi, shu sababdan bu so'zni ishlatish ayrim gazetalar uchun sarlavha sifatida ishlatilgan.

Budjet tuzilishi -Davlat byudjeti, Budjet tizimi, Budjetlararo munosabatlar shakllari, Budjet tasnifi, Budjet munosabatlari ning huquqiy asoslari, Davlat ixtiyoridagi markazlashgan pul fondlarini tuzish va ishlatish bilan bog'liq bo'lgan pul munosabatlari, Davlat boshqaruvining barcha pog'onalariga mos keluvchi turli darajadagi byudjetlar yig'indisi, Budjet jarayonida turli darajadagi byudjetlar o'rtasida sodir bo'ladigan iqtisodiy-huquqiy munosabatlar majmui, Budjet daromadlari, xarajatlari va taqchillikni moliyalashtirish manbalarining turli belgilariga ko'ra guruhlanishi, Davlat boshqaruvining har bir pog'onasida budjet jarayonida sodir bo'ladigan budjet munosabatlarini tartibga soluvchi qonuniy huquqiy va me'yoriy hujjatlar. O'zbekiston Respublikasining Budjet tuzilishi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining har yili qabul qilinadigan "O'zbekiston Respublikasining davlat Budjeti to'g'risidagi" Qonuni va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari va davlat budjeti parametrlari prognozlari to'g'risida"gi Qarorlari va boshqa qonun hujjatlari asosida belgilanadi. "Budjet birinchi navbatda aniq olingan vaqt davomida daromadlar va xarajatlarni prognoz qiladi. U shu bilan birga asosli huquqlar asosida xarajatlar qilish va daromadlarni yig'ish demakdir. Davlat budjeti o'zining resurslari hisobi va bu resurslarni ma'muriy va ijtimoiy talablar uchun katta miqdordagi xarajatlarning qoplanishidir.

E.Bukning fikriga ko'ra, budjet 3 ta komponentdan tashkil topgan: moliyaviy reja; bajariladigan ish tartibini tuzish, tasdiqlash, rejani ijro etish va nazorat qilish; va ayrim hukumat vakillari bu har bir rejani bajarishga va shu tartibda ijro etishga ma'suldirlar."

Budjet

xususiyatlari:

- Bu o'tgan tajriba asosida ishlab chiqilgan tizimli, tashkiliy va ijroiyy reja va dasturdir.
- Bu aniq reja emas, lekin amaliy ish uchun qonuniy metoddir.
- Budjet hisobi taxminiy farazlarga asoslanmasligi va xolisona haqiqiy hisob-kitoblarga asoslangan holda bo'lishi lozim.

- Hukumatning barcha yillik daromadi va xarajatlarini qadamba-qadam tizimli ko'rsatishi lozim.
- Budget muvofiqlashtirilgan mukammal hisob-kitobdir.
- Umuman, bu moliya yili bilan mos keluvchi yillik rejadir.
- Budget tayyorgarligi va taqdimotini xususiy bo'lmagan a'zo budjetni qonuniy taqdim etish imtiyoziga ega.
- Parlamentar demokratik budjet qonuniy sanksiyalardan oldin qo'yiladi.
- Sanksiyalar e'loni xarajatlarni samarali boshqaradi.

Budget tizimining yagonaligi printsipi budjet hujjatlari va budjet hisobotlarining shakllari, budjet tasnifi yagona bo'lishi hamda budjet tizimi budjetlarining daromadlari va xarajatlarini shakllantirish hamda ijro etish, budjet hisobini yuritish va budjet hisobotini tuzishning yagona tartibini nazarda tutishini anglatadi. Davlat budjetini tuzish quyidagi qonun-qoidalar bo'yicha amalga oshiriladi: A) Budget loyihasi amaldagi hokimyat(hukumat)ning budjet siyosati va fiskal siyosati bilan muvofiq bo'lishi kerak:

1) Tushunarlilik - *budgetdagi tushum(daromad)lar va chiqim(xarajat)lar shunday aks ettirilishi kerakki, undan oddiyshaxs foydalanganda ham uni to'liq tushinishi kerak*

2) Alohidalik(Yakkalik) - *Davlatning budjet loyihasi uning faqatgina moliyaviy operasialari bilan bog'liq bo'lib, unda moliyaga aloqasi bo'lmagan muammolar ta'sir etmasligi*

B) Budget mexanizmining shakllanishi quyidagi omillarta'sirida vujudga keladi: 1) Yagonalik - *hukumatning barcha daromadlari barcha davlat tushumlari uchun yagona bo'lgan fondga yoki hisob raqamga tushishi;*

2) Maxsuslik - *bu omil hukumatning barcha daromadlari va xarajatlar moddalarini klassifikatsiyalashda maxsusshakldaligini bildiradi*

3) Davriylik - *Budget rejasining ma'lum davr oralig'ida amalga oshirish uchun qonuniy shaklda tasdiqlangan.*

5) Maqsadga muvofiqlik - *qonun bo‘yicha tasdiqlangan budjet rejasi amaliyot(budjet yili)da amalga oshirilgandan so‘ng u haqiqiy hisoblanadi.*

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda budjet jarayonining ayrim bosqichlaribir nechta qonun hujjatlari bilan tartibga solinishi, ba’zi me’yoriy-huquqiyhujjatlarning normalari turlicha talqin qilinishi, bir xil normalarni hayotga tatbiqqilishning qiyinligi, «Budjet tizimi to‘g‘risida»gi qonunning alohida moddalariyangi talablarga muvofiq emasligi amaliyotda bir qancha muammolarni vujudgakeltirayotgan edi. Budjet kodeksi bu kamchiliklarni bartaraf etish, amaliyotdao‘zini oqlagan me’yorlar hamda xalqaro tajriba hisobga olingan holda ayniyo‘nalishdagi qonunchilikni takomillashtirish maqsadida butun budjet jarayoninitartibga soluvchi yagona hujjat sifatida ishlab chiqildi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O. G'aybullaev, U. O'roqov. O'zbekiston Respublikasida budjet tizimi va jarayoni: O'quv qo'llanma . Toshkent: Baktria press, 2015, 168 b.
2. Malikov T., Xaydarov N. Budjet (tizimi, tuzilmasi, jarayoni). O'quv qo'llanma. T.: Iqtisod-moliya, TMI-2008, 98b.
3. Karimova Z.X., Djamalov X.N., Islamqulov A.X. Budjet tizimi. O'quv qo'llanma. “VORIS-NASHRIYOT”. 2012. 208 b
4. Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.- 9th ed. 2013.- 656 pages
5. Makarand A.Paithankar. Public Budgeting theory and practice. CreateSpace Independent Publishing Platform (4 Jun. 2016) USA.
6. Pulatov D., Nurmuxamedova B., “G'aznachilik”. Darslik. T: “SanoStandart”, 2014 y.
7. Qosimova G.A. “G'aznachilik”. O'quv qo'llanma. T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2015 y.